

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
Дзери Ірини Олександрівни
на дисертацію **Грабового Олександра Анатолійовича** на тему:
«Договір комерційного представництва у цивільному праві України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Розвиток в Україні ринкової економіки зумовив виникнення в сфері підприємницької діяльності особливого різновиду представницького правовідношення – комерційного представництва. Для ефективного використання моделі відносин комерційного представництва суб'єктами підприємницької діяльності необхідне належне правове регулювання. Однак у Цивільному кодексі України правовому регулюванню відносин комерційного представництва присвячена лише одна стаття, а у нормах договірної права взагалі відсутній цей вид договору. Натомість Господарським кодексом України взагалі передбачається агентський договір як підстава для виникнення комерційного представництва. За даних умов вкрай важливого значення набувають наукові дослідження з даної проблематики з метою визначення правової природи та змісту договору комерційного представництва.

У сучасній цивілістиці було здійснено низку досліджень, що стосуються відносин комерційного представництва. Так, слід відзначити дисертації Верес І. Я. «Цивільно-правове регулювання комерційного представництва» (2010), Гелецької І. О. «Правове регулювання відносин представництва у цивільному праві» (2005), Граніна В. Л. «Повноваження представника та його реалізація за цивільним законодавством України» (2005), Доманової І. Ю. «Інститут добровільного представництва в цивільному праві України» (2007), Федорченко Н. В. «Договір доручення» (2004), Шаповал Л. І. «Представництво в цивільному праві» (2007). Однак жодного комплексного наукового дослідження укладення,

зміни та розірвання договору комерційного представництва не було здійснено. Питання комерційного представництва були також предметом досліджень інших науковців (Блажівської О. Є., Васильєвої В. А., Галянтича М. К., Дрішлюка А. І., Заїки Ю. О., Луця В. В., Спасибо-Фатєєвої І. В., Харитоновна Є. О., Цюри В. В. та ін.). Водночас більшість з них було присвячено або загальним положенням про відносини комерційного представництва чи повноважень представника або стосувалися окремих аспектів виконання чи відповідальності за договором комерційного представництва. Відтак все це свідчить про те, що тема дисертаційного дослідження Грабового О.А. є вкрай актуальною.

Автор поставив собі за мету розробку комплексних теоретичних підходів до врегулювання договірних відносин комерційного представництва, а також у формуванні на цій основі пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання комерційного представництва, дослідити історію розвитку правового регулювання цих відносин. Для досягнення поставленої мети основна увага в дисертації приділяється вирішенню таких завдань: визначення поняття та місця договору комерційного представництва в системі цивільно-правових договорів; дослідження порядку укладення договору комерційного представництва; дослідження змісту цього договору, підстав та порядку його зміни і розірвання; дослідження особливостей цивільно-правової відповідальності сторін за невиконання чи неналежне виконання цього договору.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків, рекомендацій. Дисертаційне дослідження Грабовий О.А. містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Науковою новизною відзначається, передусім, саме дисертаційне дослідження, оскільки в сучасній правовій доктрині комплексні наукові дослідження укладення, зміни та розірвання договору комерційного представництва не проводилися.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає у тому, що розглянуті в ній положення та запропоновані пропозиції можуть використовуватись для подальшої наукової розробки та прикладного дослідження правових засад укладення, зміни та розірвання договорів комерційного представництва.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в законотворчій діяльності при розробці нормативно-правових актів та в практичній діяльності адвокатів та суддів, а також у навчальному процесі при викладенні дисципліни «Цивільне право». Переважна частина положень, висновків, винесених автором на захист добре аргументовані, заслуговують на увагу та підтримку, а окремі з них могли б бути успішно використані при розробці змін та доповнень до актів цивільного законодавства у сфері комерційного представництва.

Дисертантом належно сформульовані мета і наукові завдання дослідження, їх формулювання та послідовність дозволили розкрити основний зміст представленої теми. Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження визначені у відповідності з вимогами Міністерства освіти і науки України. Методологічна основа дослідження дозволяє стверджувати, що охоплені матеріали в повній мірі сприяли дисертанту у вирішенні наукових задач та досягненні поставленої мети.

Варто відзначити вдало продуману і виважену в цілому структурну побудову дисертації, спрямовану на ідеї комплексного аналізу укладення, зміни та розірвання договору комерційного представництва, яка складається з вступу, 3 розділів та 9 підрозділів. За такого підходу автор забезпечив логічний і послідовний розгляд досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість і новизна наукових положень, викладених в дисертаційному дослідженні, полягає в тому, що автор на достатньому теоретичному рівні: сформулював авторське визначення договору комерційного представництва (с. 72); виділив основні ознаки цього договору як двостороннього, каузального, оплатного, консенсуального, строкового та організаційного договору (с. 74-75); визначив сфери підприємницької діяльності, в яких застосовується договір комерційного представництва (с. 81); запропонував визначення порядку укладення цього виду договору (с. 85); визначив основні стадії укладення договору комерційного представництва (с. 87), визначив предмет договору комерційного представництва (с. 95); істотні умови (с. 104); підстави для зміни договору(с. 145) та його розірвання (с. 160).

Також належним рівнем обґрунтованості відзначаються і інші положення дисертаційного дослідження, які зроблені дисертантом в окремих розділах роботи. Так, належну увагу приділено дослідженню поняття та ознак договору комерційного представництва та його співвідношення комерційним посередництвом. З цією метою дисертант здійснив дослідження історичних етапів становлення інституту комерційного представництва. Особливу увагу було приділено відмежуванню договору комерційного договору від договору доручення, агентського та брокерського договору, договору андеррайтингу, договору страхування та визначенню основних ознак, що їх розмежують (с. 60-70). В результаті такого дослідження дисертант дійшов висновку про те, що договір комерційного представництва є самостійним цивільно-правовим договором, який належить до договорів про надання послуг (с. 70). Для більш повного розкриття підстав розірвання договору комерційного представництва було встановлено співвідношення припинення, розірвання і відмови від договору (с. 160). У п. 16 висновків дослідження (с.206-207) містяться належним чином обґрунтовані рекомендації про внесення змін до актів цивільного законодавства у сфері регулювання окремих видів відносин комерційного представництва.

Автор виявив належний рівень знань спеціальної літератури з теми дослідження, нормативно-правових актів, дослідив низку дискусійних проблем, що підлягають подальшому осмисленню і відповідному вирішенню. Дисертантом застосовані різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, зроблена критична оцінка наукових досліджень відносин представництва.

Слід відзначити детальне і ґрунтовне дослідження автором значної кількості наукових та практичних джерел, присвячених проблемам представництва. Особливу увагу дисертант приділив дослідженню судової практики у сфері комерційного представництва, що сприяло більш повному розкриттю теми роботи та виявленню проблем у застосування законодавства у сфері комерційного представництва.

Водночас дисертаційне дослідження Грабового О.А. містить певні дискусійні положення, а також положення, які вимагають додаткової аргументації, які полягають у наступному.

1. Досліджуючи правову природу договору комерційного представництва дисертант відносить його до договорів про надання послуг, визнаючи його самостійним різновидом такої групи цивільно-правових договорів. Водночас, такий висновок є передчасним та недостатньо обґрунтованим. Так, відносини комерційного представництва врегульовані нормами глави 17 ЦК України «Представництво». Відтак цивільне законодавство однозначно відносить договірні відносини з комерційного представництва до різновиду представницьких відносин, а основним різновидом договору, за яким виникають представницькі правовідносини є договір доручення. Зважаючи на те, що договір комерційного представництва має багато спільних ознак з договором доручення та вищенаведені законодавчі положення, більш переконливою є позиція про віднесення договору комерційного представництва до різновиду договору доручення.

2. Досліджуючи істотні умови договору комерційного представництва, дисертант виділяє наступні істотні умови: предмет, ціна та строк (с. 139). Водночас, на нашу думку, не усі з них можуть бути беззастережно віднесені до істотних умов. Зокрема це стосується умови про строк договору. У ст. 243 ЦК відсутня вказівка на строковість як істотну умову комерційного представництва. У ст. 1001, яка регулює договір доручення зазначається, що договором доручення *може* бути визначений строк, протягом якого повірений має право діяти від імені довірителя. Відповідно до загальних положень про цивільно-правовий договір, істотними умовами цивільно-правового договору є: умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. У зв'язку з тим, що у статтях 243 та 1001 ЦК у ЦК відсутня вказівка на строк як істотну умову договору комерційного представництва, можна зробити висновок що ЦК України не відносить цю умову до істотних умов

зазначеного договору. Якщо ж проаналізувати норми глави ГК України щодо агентського договору, то в них можна знайти певні суперечливі норми. Так, у ч. 2 ст. 297 ГК зазначається, що в агентському договорі обов'язково має бути зазначено строк дії договору. Однак надалі у ст. 304 ГК зазначається, що підставами припинення агентського договору, зокрема, є: угода сторін, відкликання повноважень комерційного агента суб'єктом, якого він представляє, або відмова комерційного агента від подальшого здійснення комерційного посередництва *за договором, укладеним сторонами без визначення строку його дії*. Отже, на підставі аналізу норм ГК також можна зробити висновок про те, що закон не визнає умову про строк як істотну умову договору комерційного представництва. Отже, висновок дисертанта про визнання строку договору комерційного представництва істотною умовою цього договору є спірним та недостатньо переконливим.

3. Недостатньо дослідженими в роботі є питання відповідальності представника перед третіми особами у випадку вчинення правочину з перевищенням повноважень, у разі відсутності схвалення такого правочину особою, яку представляють. Так, на с. 191-192 дисертант досить поверхнево досліджує це питання. Причому спочатку стверджує про те, що у таких випадках «не можна вважати, що правочин, укладений в результаті таких дій повіреного, відповідає вимогам закону». А надалі взагалі зазначає, що правовим наслідком укладення такої угоди буде виникнення права на витребування майна від набувача за ст. 388 ЦК. Однак основним наслідком недійсності правочинів за ст. 216 ЦК є реституція, що власне підтверджується і судовою практикою. Стосовно ж віндикації, то вона належить до речово-правових способів захисту права власності і застосовується виключно за відсутності між сторонами договірних відносин. Відтак позиція дисертанта є помилковою і потребує уточнення стосовно правових наслідків укладення комерційним представником договору з перевищенням повноважень.

4. Досліджуючи підстави та умови цивільно-правової відповідальності сторін за невиконання чи неналежне виконання договору комерційного

представництва дисертант стверджує, що така відповідальність настає лише за наявності усіх умов договірної цивільно-правової відповідальності, тобто лише за наявності повного складу цивільного правопорушення. Однак, дисертант не враховує, що підстави цивільно-правової відповідальності сторін за договором комерційного представництва, як і будь-якого іншого договору, залежать від виду порушення. Так, для відповідальності у формі відшкодування збитків передбачається повний склад правопорушення, а неустойки – усічений. Тому дисертанту необхідно було приділити більше уваги дослідженню елементів складу цивільного правопорушення для кожного виду порушення сторонами зобов'язань за договором комерційного представництва.

5. У підрозділі 2.1 дисертації здійснено аналіз порядку укладення договору комерційного представництва, вимоги до його форми та змісту. Дисертант правильно відзначає, що цей договір має бути укладений лише у письмовій формі. Водночас дисертант залишив без уваги питання можливості укладення цього договору в електронній формі, яка безпосередньо передбачена ст. 206 ЦК України та Законом України «Про електронні довірчі послуги». Зважаючи на той факт, що в сучасних умовах пандемії covid-19 укладення договорів в електронній формі є вкрай поширеним, необхідно було проаналізувати відповідне законодавство в частині можливості укладення договорів комерційного представництва в електронній формі та особливості їх укладення в такій формі.

Однак висловлені вище зауваження стосуються дискусійних питань або положень, які не є принциповими і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

За своїм змістом робота є чітко структурована і свідчить про логічність та послідовність викладення позиції автора у процесі дослідження. Зміст роботи відповідає обраній темі. Дисертаційне дослідження містить нові наукові розробки у галузі цивільного права, практичні рекомендації та пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства в частині укладення, зміни та розірвання договору комерційного представництва.

Дисертація Грабового О. А. є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка має важливе теоретичне і практичне значення для науки цивільного права. Дисертантом отримані нові науково обґрунтовані результати у сфері правового регулювання укладення, зміни та розірвання договору комерційного представництва. Опубліковані роботи дисертанта відображають основні положення дисертації. Дисертантом виконано вимоги щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. В дисертаційному дослідженні та наукових публікаціях дисертанта не було допущено порушень академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження **Грабового Олександра Анатолійовича** на тему «**Договір комерційного представництва у цивільному праві України**» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим п. 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (з наступними змінами), а її автор — Грабовий О.А. заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Доцент кафедри приватного права
Національного університету
«Києво-Могилянська Академія»
кандидат юридичних наук, доцент

І. О. Дзера

«15» листопада 2021

